

Michalina Rutka
Uniwersytet Gdański

Cyfryzacja jako szansa na uniknięcie Europy dwóch prędkości – problem wykluczenia cyfrowego w Polsce i województwie pomorskim

Streszczenie

W artykule podjęto problematykę ograniczonego dostępu do światłowodowego Internetu w Polsce i rejonie województwa pomorskiego w kontekście niedawno ogłoszonej koncepcji Europy dwóch prędkości. W tekście odwołano się do raportu DESI ukazującego niską pozycję Polski w zakresie cyfryzacji, a następnie dokonano analizy zjawiska w kontekście głównych obszarów wykluczenia ze względu na kryteria infrastrukturalne i psychologiczne. Wskazano również propozycje koniecznych działań, których podjęcie zmieni pozycję Polski i regionu pomorskiego, a także pozwoli na uniknięcie pozycji kraju drugiej prędkości.

Słowa kluczowe: wykluczenie cyfrowe, Internet, Unia Europejska, Europa dwóch prędkości, pomorskie, kompetencje cyfrowe.

Digitalization as a chance to avert Two-Speed Europe – the issue of digital exclusion in Poland and Pomeranian region

Abstract

The article concerns the issue of digital exclusion analyzed in the Two-Speed Europe concept frameworks. The DESI report showing Poland's low rank in digitalization is mentioned as the background for main infrastructural and psychological exclusion challenges analyses. Next, the suggestion for certain steps to be taken is included as the chance for Poland and the Pomeranian region to avoid second speed country position.

Key words: digital exclusion, internet, European Union, Two-Speed Europe, Pomeranian region, digital literacy.

Ograniczony dostęp do Internetu w Polsce

Według raportu DESI (Digital Economy and Social Index) przygotowanego przez Komisję Europejską w 2017 roku dotyczącego postępów poszczególnych krajów UE w zakresie cyfryzacji, Polska znajduje się na szarym końcu listy, zajmując 23. na 28 miejsc. Niżej od nas uplasowały się jedynie Chorwacja, Włochy, Cypr, Bułgaria i Rumunia¹. Ogólna niska ocena naszego kraju wynika z trzech zmiennych: wciąż niedostatecznego

¹ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi> (dostęp: 15.05.2017).

poziomu dostępu do szerokopasmowego Internetu, podobnie niesatysfakcjonującego rozwoju technologii cyfrowych, oraz braku postępów, a wręcz regresu w dziedzinie cyfrowych usług publicznych.

O ile mieszkańcy wielkich aglomeracji i dużych miast mogą nie dostrzegać owych ograniczeń, gdyż zwykle mają do dyspozycji kilka możliwych źródeł, o tyle mieszkańcy miejscowości mniejszych, a także i dzielnic peryferyjnych aglomeracji doświadczają wykluczenia cyfrowego na co dzień.

We współczesnych czasach dostęp do szerokopasmowego łącza jest jednym z podstawowych dóbr cywilizacyjnych, co wynika z faktu, iż obecnie wiele usług zostało już całkowicie zdigitalizowanych, w tym tych z zakresu administracji publicznej, takich jak rekrutacja do szkół, przedszkoli czy żłobków. Ponadto rynek ogłoszeń, między innymi o pracę, ofert mieszkaniowych i usług konsumenckich, całkowicie przeniósł się do Internetu. Zatem brak swobodnego dostępu do Internetu oznacza dziś utrudniony dostęp do rynku pracy czy edukacji. Dlatego też braki w postępie rozwoju tej sfery życia publicznego powinny budzić szczególną uwagę zarówno obywateli, władz, ale też dziennikarzy.

Temat ten rzadko gości jednak na łamach mediów, także samorządy niezbyt interesują się komfortem swoich obywateli w zakresie dostępu do Internetu.

Aktywność obywateli Polski w poszukiwaniu dostępu do Internetu

Jak wynika z mapy udostępnionej przez Ministerstwo Cyfryzacji², w Polsce bez dostępu do Internetu pozostaje wciąż wiele domostw we wszystkich województwach (ryc. 1). Najgorzej sytuacja przedstawia się w województwach podlaskim, łódzkim i świętokrzyskim, najlepiej zaś w lubelskim i opolskim. Warto jednak zwrócić uwagę, że dane obejmują jedynie informacje od obywateli, którzy w sposób aktywny zasygnalizowali brak dostępu do sieci. Nie są więc one w pełni miarodajne, gdyż nie uwzględniają obywateli biernych, którzy nie mają możliwości czy kompetencji, by zasygnalizować cyfrowe wykluczenie, co paradoksalnie należy zrobić drogą cyfrową.

² <http://www.uke.gov.pl/mapa/#> (dostęp: 15.05.2017).

Rycina 1. Brak dostępu do Internetu na podstawie zgłoszeń w przeliczeniu na 10 tysięcy mieszkańców

(Kolor czarny oznacza powyżej 10 zgłoszeń na 10 tysięcy mieszkańców, ciemnoszary od 5 do 2,5 zgłoszeń, jasnoszary zaś od 2,5 do 0,001 zgłoszenia.)

Źródło: <http://www.uke.gov.pl/mapa/#> (dostęp: 15.05.2017).

W tabeli 1 zawarto procentowe zestawienie zgłoszeń według podziału na województwa.

Tabela 1. Brak dostępu do Internetu według podziału na województwa

Województwo	Liczba zgłoszeń	Liczba mieszkańców	Średnia zgłoszeń
Dolnośląskie	782	2 916 577	2,68
Kujawsko-pomorskie	712	2 098 370	2,39
Lubelskie	527	2 171 857	2,43
Lubuskie	373	1 023 158	3,65
Łódzkie	5519	2 533 681	21,78
Małopolskie	872	3 346 796	2,61
Mazowieckie	1457	5 285 604	2,76
Opolskie	123	1 013 950	1,21
Podkarpackie	692	2 128 687	3,25
Podlaskie	1353	1 200 982	11,27
Pomorskie	884	2 283 500	3,87
Śląskie	1170	4 626 357	2,53
Świętokrzyskie	15 462	1 278 116	120,97
Warmińsko-mazurskie	493	1 452 596	3,39
Wielkopolskie	1709	3 455 477	4,95
Zachodniopomorskie	859	1 722 739	4,99

Źródło: <http://www.uke.gov.pl/mapa/#> (dostęp: 15.05.2017).

Jak można wywnioskować na podstawie danych zawartych w tabeli 1, najsilniej brak dostępu do Internetu odczuwają mieszkańcy województwa świętokrzyskiego (ponad 15 tys. zgłoszeń na niecałe 1,3 mln mieszkańców). Niewątpliwie dla tego regionu, nazywanego też „zielonymi płucami Polski”, rozwój szerokopasmowych łączy stanowi szansę na rozwój ekonomiczny. Jest to bowiem region o interesującym i wciąż nieodkrytym potencjale turystycznym ze względu na liczne walory przyrodnicze i zdrowotne. Jednakże rozwój infrastruktury turystycznej, który niewątpliwie przyczyniłby się do wzmocnienia gospodarczego województwa, jest dziś współzależny z rozwojem sieci światłowodowej. Wynika to faktu, że turyści przed podjęciem decyzji o miejscu destynacji wakacyjnej coraz częściej poszukują informacji w Internecie. Tam też uzgadniają szczegóły, takie jak rezerwacja miejsc noclegowych, zakup biletów do lokalnych atrakcji etc. Jak wynika z raportu Polskiej Izby Turystyki za rok 2015 Internet jest trzecim źródłem wspomagającym decyzje wakacyjne Polaków.

Na deklarowany niezadowalający zasięg infrastruktury może mieć także wpływ narastająca frustracja społeczna wynikająca z niespełnionych obietnic samorządu. W 2015 roku Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego ogłosił wdrażanie projektu zatytułowanego „Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – Województwo Świętokrzyskie”, w którego ramach miała zostać zbudowana rozległa sieć światłowodowa mająca w założeniach zapewnić szybki dostęp do Internetu 100% przedsiębiorstw i ponad 90% gospodarstw domowych w regionie. W chwili ogłaszania informacji o inwestycji w mediach deklarowano stan zaawansowania prac na 74%. Jakkolwiek brzmiało to optymistycznie, mieszkańcy mogli czuć się zawiedzeni, gdy mimo upływu czasu sytuacja nie poprawiła się. W 2017 roku wokół kontrowersyjnego projektu rozpiętała się burza polityczna. Radni PiS zarzucają obecnie władzom marszałkowskim podpisanie niekorzystnego dla regionu kontraktu ze spółką, która upadła, a więc nie jest w stanie wywiązać się z podjętych zobowiązań oraz zapłacić należnego z tytułu umowy odszkodowania. W odpowiedzi władze uspokajają, że prace nad rozwojem dostępu do światłowodu trwają zgodnie z harmonogramem, a wciąż występujące braki w tym zakresie wynikają ze specyfiki ukształtowania geograficznego regionu i dość niskiego zagęszczenia ludności na części terytorium województwa³.

Podsumowując, obywatele województwa świętokrzyskiego postrzegają Internet w kategoriach pożądanego dobra społecznego i dotkliwie odczuwają jego brak, widząc w tym szansę dla rozwoju regionu. Problem ten jest na tyle ważny dla regionu, że został wykorzystany do politycznej walki, co z pewnością nie służy obywatelom. Ponadto całkowita prywatyzacja usług internetowych uzależniła także zwykłych obywateli, jak i władze od podmiotów komercyjnych, które nie postrzegają dostępu do sieci w kategoriach dobra publicznego, ale zysku.

Z kolei najmniej brak dostępu do szerokopasmowego Internetu odczuwają mieszkańcy województwa opolskiego (123 zgłoszenia na nieco powyżej 1 mln mieszkańców).

³ <http://www.echodnia.eu/swietokrzyskie/wiadomosci/region/art/8124856,szybki-internet-w-swietokrzyskiem-dla-mieszkancow-i-firm,id,t.html> (dostęp: 15.05.2017).

Może wynikać to z faktu, że według raportu na temat diagnozy stanu społecznego przeprowadzonej w tymże województwie jego mieszkańcy należą do najbardziej zadowolonych obywateli w Polsce. Jak wynika z analizy, deklarują oni najwyższe zadowolenie z rodzinnej sytuacji finansowej oraz posiadają najwyższy w kraju odsetek oszczędności. Co interesujące, są także najbardziej pracowici (średnio mieszkańców województwa opolskiego pracuje o kilka godzin dłużej niż w innych regionach kraju), a jednocześnie deklarują wyższe od przeciętnej krajowej zadowolenie z pracy⁴.

Innymi słowy, mieszkańcy Opolszczyzny jako optymiści akceptujący warunki życia nie postrzegają ewentualnych braków czy niedoborów w infrastrukturze internetowej jako znaczących niedogodności, a więc nie informują o tym Ministerstwa Cyfrizacji.

Aktywność obywateli województwa pomorskiego w przełamywaniu cyfrowego wykluczenia infrastrukturalnego

W przypadku województwa pomorskiego braki w dostępie do szerokopasmowego Internetu zadeklarowały 884 osoby na ponad 2,2 miliony mieszkańców⁵, co w przeliczeniu na jednego mieszkańca plasuje ów region w środku skali. Z perspektywy Trójmiasta, Słupska czy innej większej miejscowości wynik ten może budzić zdziwienie.

W przeprowadzonych badaniach własnych studenci Uniwersytetu Gdańskiego i uczniowie gdyńskiego liceum w 100% deklarowali pełen i Nielimitowany dostęp do sieci w miejscu zamieszkania (gospodarstwo domowe rodziców, akademik, prywatna stacja). Gdy jednak zostali zapytani o to, czy wśród znajomych etc. spotkali się z wykluczeniem cyfrowym ze względu na braki w infrastrukturze, kilka osób odparło twierdząco. Jako przykłady podawali mniejsze miejscowości lub peryferyjne dzielnice.

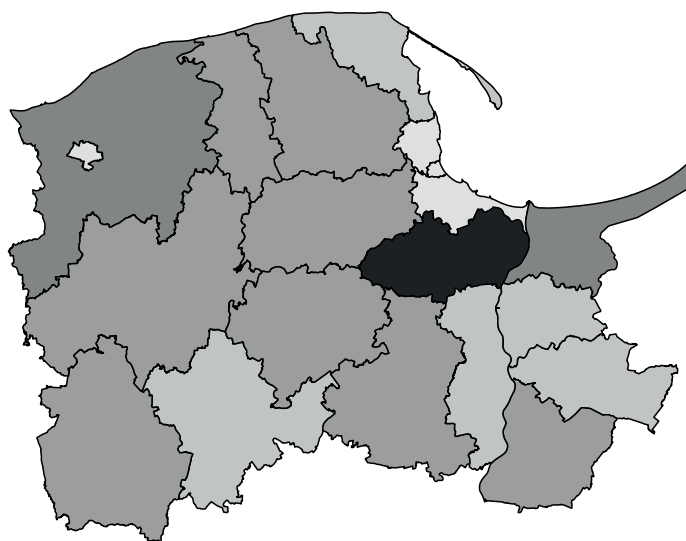
Badanie to potwierdza także dane dostępne na stronie Ministerstwa Cyfrizacji dotyczące omawianych wcześniej deklaracji utrudnień dostępu.

Jak widać na rycinie 2 przedstawiającej mapę województwa pomorskiego, w każdym powiecie i mieście na prawach powiatu znajdują się mieszkańcy doświadczający wykluczenia cyfrowego. Najmniej zgłoszeń odnotowano w aglomeracji trójmiejskiej i Słupsku. Z czego najmniej w Sopocie – jedno zgłoszenie, a najwięcej w Gdańsku – 25 zgłoszeń. Wpływ na te dane może mieć zarówno wielkość miejscowości, jak i ich różne ukształtowanie geograficzne oraz rozwój urbanistyczny. Gdańsk to miasto najgęściej zaludnione, w którym znajdują się zarówno miejsca prestiżowe o dobrze ukształtowanej i wciąż rozwijającej się sieci usług, takie jak Śródmieście, Wrzeszcz, Oliwa, jak i dzielnice zaniedbane, jak choćby Nowy Port, Letnica czy Biskupia Górka. Ponadto czasowy brak dostępu do Internetu mogą także odczuwać mieszkańcy

⁴ J. Czapiewski (opr.), *Warunki i jakość życia w województwie opolskim w kontekście sytuacji społeczno-gospodarczej regionu na tle innych województw i danych ogólnopolskich*, Warszawa 2013, s. 119–120, https://www.efs.2007-2013.gov.pl/AnalizyRaportyPodsumowania/baza_projektow_badawczych_efs/Documents/warunki_jakosc_zycia_woj_opolskie.pdf (dostęp: 15.05.2017).

⁵ http://www.uke.gov.pl/mapa/?lang_id=1&map_tab=1&teryt=22 (dostęp: 15.05.2017).

nowo budowanych osiedli w peryferyjnych dzielnicach miasta, takich jak Ujeścisko czy Szadółki. Ponadto na niebagatelny wpływ na obecność pustyni cyfrowych ma wspomniana specyfika ukształtowania geograficznego. Według danych z raportu dotyczącego dostępu do Internetu szerokopasmowego w Gdańsku duża część terenów położonych w obrębie miasta znajduje się na terenach górzystych, poprzecinanych pasmami zieleni i ogródkami działkowymi, co wpływa na gęstość zaludnienia. Dla komercyjnych dostawców Internetu udostępnienie usług w tak niekorzystnym obszarze wiąże się z dużymi nakładami inwestycyjnymi, do czego ci nie są chętni. Dlatego też, mimo że w Gdańsku siedziby mają najwięksi krajowi operatorzy, na przykład Multimedia, UPC czy Netia, nie inwestują oni w rozwój usług w przestrzeni całego miasta, a skupiają się na obszarach o dużej gęstości zaludnienia, co wiąże się z niższymi kosztami inwestycyjnymi.

Rycina 2. Brak dostępu do Internetu w województwie pomorskim na podstawie zgłoszeń
Źródło: http://www.uke.gov.pl/mapa/?lang_id=1&map_tab=1&teryt=22 (dostęp: 15.05.2017).

Na tym przykładzie warto zwrócić uwagę na fakt, że szkodliwy wpływ z punktu widzenia rozwoju społecznego ma całkowita komercjalizacja danego sektora. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w powiatach, szczególnie zaś w małych i rzadko zaludnionych miejscowościach.

W przypadku powiatów najwięcej zgłoszeń odnotowano w powiecie gdańskim – 113, wejherowskim – 109 i słupskim – 88. Natomiast w przeliczeniu na liczbę mieszkańców najbardziej braku szerokopasmowego Internetu doświadczają mieszkańcy powiatu gdańskiego, nowodworskiego i słupskiego⁶.

⁶ http://www.uke.gov.pl/mapa/?lang_id=1&map_tab=1&teryt=22 (dostęp: 15.05.2017).

Tabela 2. Brak dostępu do Internetu w województwie pomorskim według podziału na powiaty

Powiat	Liczba zgłoszeń	Liczba mieszkańców	Średnia zgłoszeń
Bytowski	53	78 232	6,77
Chojnicki	32	95 941	3,34
Człuchowski	30	57 591	5,22
Gdański	113	100 912	11,20
Kartuski	79	121 358	6,51
Kościerski	38	70 742	5,37
Kwidzyński	42	83 734	5,02
Lęborski	41	66 202	6,19
Malborski	30	64 821	4,63
Nowodworski	36	36 471	9,87
Pucki	33	80 106	4,12
Słupski	88	96 955	9,08
Starogardzki	72	126 816	5,68
Tczewski	32	115 768	2,76
Wejherowski	109	201 630	5,41
Sztumski	17	42 739	3,98
Gdańsk	25	460 717	0,54
Gdynia	4	248 939	0,16
Słupsk	9	95 542	0,94
Sopot	1	38 584	0,26

Źródło: http://www.uke.gov.pl/mapa/?lang_id=1&map_tab=1&teryt=22 (dostęp: 15.05.2017).

Na podstawie tego zestawienia można dostrzec, że mieszkańcy województwa pomorskiego aktywnie poszukują dostępu do szerokopasmowego Internetu. Może być to spowodowane czynnikami natury socjoekonomicznej. Po pierwsze, niezależnie od miejsca zamieszkania – duże miasto, powiat, Pomorzanie postrzegają Internet w kategorii pożądanego dobra społecznego. Po drugie, mają świadomość jego roli w dzisiejszym świecie, w tym znaczenia dostępu do wielu usług i informacji. Po trzecie, mieszkańcy województwa posiadają wyższe niż przeciętnie w kraju kompetencje cyfrowe i dość wysoką motywację do ich doskonalenia.

Wnioski te potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych przez PBS na zlecenie Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w latach 2000–2015⁷. Zgodnie z raportem *pt. Warunki i jakość życia w województwie pomorskim z roku na rok systematycznie maleje liczba tak zwanych użytkowników okazjonalnych, czyli korzystających z Internetu do trzech godzin tygodniowo*. Co więcej, w województwie pomorskim rokrocznie odnotowuje się jedną z najwyższych liczbę internautów na stałe podłączonych do sieci, tj. spędzających online powyżej 19 godzin w tygodniu⁸.

⁷ C. Obracht-Prondzyński, K. Stachura, M. Jankowska, A. Kalinowska, U. Przydatek, A. Morodzon, K. Smolińska, *Warunki i jakość życia w województwie pomorskim, Raport z badań 2000–2015*, Gdańsk 2016, <http://pomorskiewunii.pomorskie.eu/documents/512265/1388447/Warunki+i+jako%C5%9B%C4%87+%C5%BCy%C5%BCia+w+wojew%C3%B3dztwie+pomorskim/3ef403cc-3dff-4b1e-92c4-72968fd09d22> (dostęp: 15.05.2017).

⁸ *Ibidem*, s. 196.

Wzrostowi świadomości cyfrowej w mniejszych miejscowościach towarzyszy także czasowa migracja zarobkowa i edukacyjna do lokalnych aglomeracji, gdzie dostęp do Internetu jest niemalże powszechny. Po powrocie do rodzinnych miejscowości ludzie – szczególnie młodzi i aktywni – chcą nadal mieć taki sam dostęp do usług i informacji digitalnych jak w trakcie nauki czy pracy. W związku z tym odczuwają oni szczególnie dotkliwie narzucone im strukturalnie wykluczenie.

Ponadto mieszkańcy województwa pomorskiego wyróżniają się pozytywnie na tle kraju pod względem ogólnego poziomu kompetencji cyfrowych.

Na ów zasób minimalnych umiejętności do sprawnego poruszania się w cyfrowym świecie składają się umiejętności:

- kopiowania i przenoszenia plików;
- kopiowania, wycinania i wklejania fragmentów dokumentu w celu ich kopiowania lub przemieszczania;
- wykonywania podstawowych obliczeń w arkuszu kalkulacyjnym;
- tworzenia prezentacji elektronicznych;
- instalowania nowych urządzeń takich jak np. drukarka, modem;
- programowania w zakresie podstawowym⁹.

Dodatkowo co roku odnotowuje się coraz większą powszechność codziennych praktyk internetowych, takich jak korzystanie z poczty elektronicznej, komunikatorów i serwisów społecznościowych.

Podsumowując analizę kompetencji cyfrowych mieszkańców województwa pomorskiego, można dostrzec, że jako obywatele 2.0 Pomorzanie są otwarci, kompetentni i aktywni. Tym bardziej więc odczuwany jest tu brak dostępu do sieci, z czym wciąż mamy do czynienia w wielu miejscowościach regionu. Podobnie też jak w przypadku omawianego wcześniej przypadku regionu świętokrzyskiego, także i w przypadku województwa pomorskiego widać niekorzystny wpływ komercjalizacji usług internetowych. Nawet w tak dość zamożnym regionie jak województwo pomorskie, gdzie obecni są wszyscy ogólnopolscy dostawcy Internetu, okazuje się, że są obszary, gdzie firmom tym nie opłaca się inwestować w rozwój usług. Skazuje to część obywateli regionu na przymusowe wykluczenie cyfrowe, czemu powinno zaradzić państwo i samorządy.

„Europa dwóch prędkości” a cyfrowe wykluczenie

Brak swobodnego dostępu do wysokiej jakości łącza internetowego jest w Unii Europejskiej postrzegany jako ograniczenie obywatelom dostępu do istotnej części życia publicznego. Dlatego też wyrównanie dostępu zarówno w poszczególnych krajach, jak i pomiędzy krajami jest jednym z celów strategicznych na lata 2015–2020 przyjętych przez Komisję Europejską. Działania te, zmierzające do utworzenia jednolitego rynku cyfrowego, obejmują sześć głównych celów opartych na trzech filarach. Są to:

⁹ *Ibidem*, s. 199.

- zapewnienie lepszego dostępu do dóbr i usług cyfrowych obywatelom w całej Europie;
- stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia usług cyfrowych i innowacyjnych w UE, w tym też ujednoczenie przepisów prawnych warunkujących prowadzenie działalności w ramach sieci cyfrowych i usług innowacyjnych;
- zmaksymalizowanie potencjału wzrostu gospodarczego połączonego z rozwojem usług cyfrowych.

W ramach filaru drugiego pierwszym celem strategicznym jest natomiast reforma unijnych przepisów telekomunikacyjnych, w tym stworzenie zachęt inwestycyjnych do budowania sieci szerokopasmowego Internetu¹⁰.

Przyjęcie tych założeń, jak również opracowanie całej strategii wynika między innymi ze znaczących różnic w dostępie do Internetu występujących obecnie na terenie UE, które są dostrzegalne na każdym szczeblu – od międzynarodowego, poprzez państwowy, regionalny, aż po ten najbardziej lokalny. Celem Komisji Europejskiej jest zatem stworzenie takich warunków obywatelom Unii, by eliminacja wykluczenia cyfrowego odbywała się w sposób naturalny, tj. wynikała z codziennej praktyki. O ile bowiem ogólnoeuropejskie statystyki w zakresie dostępu do usług cyfrowych wyglądają optymistycznie, o tyle już w przypadku podziału na poszczególne regiony przedstawia się to mniej pozytywnie.

Jak wynika bowiem z raportu DESI, w 2017 roku ponad 76% gospodarstw domowych w UE ma już dostęp do szerokopasmowego Internetu, a jakość świadczonych usług rośnie z roku na rok, podobnie jak ogólne kompetencje cyfrowe, to wciąż istnieją wyraźne granice pomiędzy tymi społeczeństwami, grupami i jednostkami na stałe podłączonymi a tymi wykluczonymi.

I tak najniższy stopień wykluczenia cyfrowego odnotowuje się w krajach skandynawskich, tj. Szwecji, Norwegii i Danii, a także w Holandii, gdzie na stałe podłączonych jest 94% gospodarstw domowych, najwyższy zaś w krajach tak zwanej Nowej Unii, czyli Chorwacji, Polski, Bułgarii i Rumunii, a także we Włoszech i Grecji¹¹.

Jako podsumowanie tych rozważań można przytoczyć wypowiedzi czołowych europejskich polityków, którzy na marcowym szczycie UE opowiedzieli się za „Europą dwóch prędkości”, czyli podziałem na centrum i peryferia unijne zależnie od stopnia rozwoju. Nową, nieformalną jeszcze strategię ustępujący prezydent Francji François Hollande skwitował krótko: „Chodzi o to, by iść szybciej i mocniej w gronie niektórych krajów, nie wykluczając innych. Ale tak, by inni nie mogli się temu przeciwstawić”¹². A ponieważ UE mocno stawia na rozwój jednolitego rynku cyfrowego, dla Polski jedną z szans, by dołączyć do grona krajów centrum, jest właśnie rozwój społeczeństwa informacyjnego.

¹⁰ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4919_pl.htm (dostęp: 15.05.2017).

¹¹ *Ibidem*.

¹² <http://www.forbes.pl/europa-dwoch-predkosci-wedlug-przedsiębiorców-kto-zyska-a-kto-straci,-artykuly,212455,1,1.html> (dostęp: 15.05.2017).

Termin „wykluczenie cyfrowe” oznacza pozbawienie z różnych przyczyn jednostek, grup społecznych dostępu do Internetu. Obecnie używa się go jako określenie wartościujące negatywnie występujące w społeczeństwach rozwarstwienie ze względu na akces do dobra publicznego, jakim jest szerokopasmowy Internet.

Pojęcie to nawiązuje do stworzonej w latach 70. XX wieku koncepcji wykluczenia społecznego. W myśl tego podejścia w społeczeństwach występuje rozwarstwienie ze względu na kryterium uczestnictwa w różnych dziedzinach życia publicznego, takich jak na przykład polityka, kultura czy konsumpcja. Przy czym przyczyny owego stanu mogą leżeć zarówno po stronie samych wykluczonych (autowykluczenie) lub wynikać z przyczyn od nich niezależnych¹³.

W odniesieniu do wykluczenia cyfrowego kryterium owego rozwarstwienia jest dostęp do szerokopasmowego Internetu, co także może mieć różnorodne przyczyny, zarówno zależne, jak i niezależne od osób, których owo zjawisko dotyczy.

Do czynników niezależnych od jednostki należą: rozwój infrastruktury technologicznej w państwie i regionie, dostęp i jakość dostępnego sprzętu, koszt dostępu do usług cyfrowych.

Natomiast wśród czynników zależnych należy wymienić: umiejętności, tj. poziom tak zwanych kompetencji cyfrowych, motywację do ich zdobycia, a następnie doskonalenia oraz obawy (lęk) przed korzystaniem z Internetu¹⁴.

W przypadku Polski, która – jak wspomniano na początku tekstu – obecnie znajduje się na 23. miejscu na 28 w rankingu DESI mierzącym postępy w rozwoju gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego, przywołane zmienne należy traktować jako wskazówki do podjęcia określonych działań lub też zmierzenia efektywności tych już realizowanych.

Bo choć w naszym kraju przyjęto program operacyjny Polska Cyfrowa 2014–2020, to efekty działań wciąż są niezadowalające. Jednym z ograniczeń rozwoju jest brak ogólnokrajowej strategii rozwoju łączy szerokopasmowych. A jak pokazuje opisany przytoczony wcześniej przykład województwa świętokrzyskiego, pozostawienie tej kwestii w gestii samorządu może przynieść nieoczekiwany skutek pod postacią wykorzystania problemu rozwoju sieci światłowodowej do walki politycznej. Kolejnym ograniczeniem jest ukształtowanie geograficzne kraju i występowanie obszarów o niskiej gęstości zaludnienia, terenów górzystych, gęsto zalesionych, co podraża koszt rozwoju infrastruktury światłowodowej. Jak pokazuje wspomniany przykład województwa

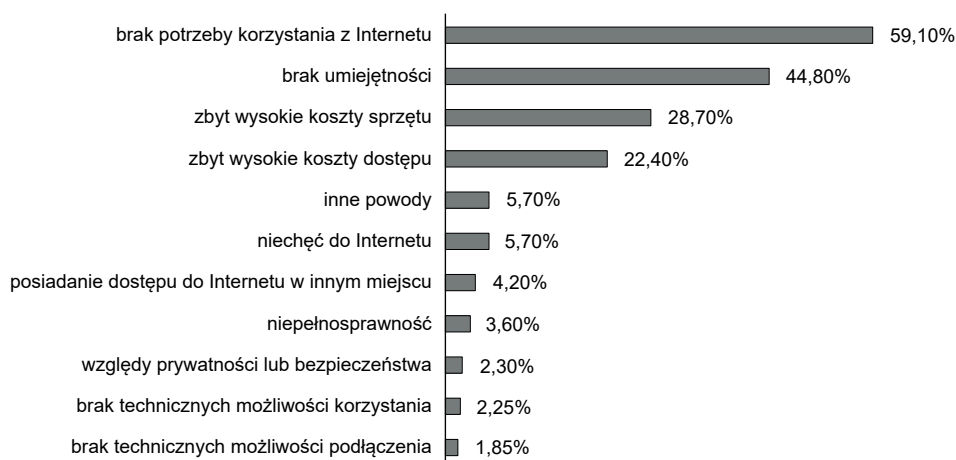
¹³ T. Panek, J. Czapiński, *Wykluczenie społeczne* [w:] *Diagnoza społeczna 2013: Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej i Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013, s. 385, http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/DS2013/Raport_glowny_Diagnoza_Spoleczna_2013.pdf (dostęp: 15.05.2017).

¹⁴ A. Stawicka, *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2015, s. 3–4, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/133/plik/ot-637_internet.pdf (dostęp: 15.05.2017).

pomorskiego, mieszkańcy regionów wiejskich są szczególnie dotknięci wykluczeniem ze względu na czynniki technologiczne.

Z wymienionymi zmiennymi niezależnymi powiązany jest także czynnik ekonomiczny. Komercjalizacja infrastruktury telekomunikacyjnej sprawia, że dostęp do Internetu nie jest rozpatrywany w kategorii dobra publicznego, ale zysku ekonomicznego. Innymi słowy, operatorzy internetowi nie są zainteresowani poniesieniem kosztów inwestycyjnych związanych z wejściem w obszary wiejskie, które nie tylko charakteryzują się niską gęstością zaludnienia, też lecz także słabym popytem na usługi cyfrowe wynikające z ograniczonych kompetencji cyfrowych ludności z tychże terenów¹⁵.

Zatem nie tylko działania w sferze usprawnienia technologii, lecz przede wszystkim przedsięwzięcia edukacyjne są kluczem do podniesienia indeksu rozwoju digitalizacji Polski. A to oznacza podejmowanie wysiłków na rzecz zmniejszenia społecznych kosztów wykluczenia cyfrowego ze względu na zmienne zależne. Obecnie w Polsce bowiem jedna trzecia społeczeństwa nie korzysta z Internetu i jak wynika z deklaracji samych wykluczonych, głównym powodem jest nie tyle brak dostępu do infrastruktury technologicznej, ile brak chęci, co widać na rycinie 3¹⁶.

Rycina 3. Brak dostępu do Internetu w Polsce

Źródło: GUS, *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2014 r.*

Jak wynika z zestawienia przedstawionego na rycinie 3, to kwestie psychologiczne, a nie technologiczne stanowią dziś barierę w dostępie do społeczeństwa cyfrowego. Ankietowani bowiem jako dwa najważniejsze powody wymienili: brak potrzeby (59,10%) oraz brak umiejętności (44,80%). Powody te mogą budzić zdziwienie, jednak warto zwrócić uwagę na kryjące się pod nimi czynniki, które warunkują owe deklarowane autowykluczenie. Do najważniejszych należą wiek oraz wykształcenie.

¹⁵ *Sprawozdanie z postępów Europy w zakresie cyfryzacji za 2017 r. (EDPR), profil krajowy Polski*, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/poland> (dostęp: 15.05.2017).

¹⁶ A. Stawicka, *op. cit.*, s. 7.

W przypadku województwa pomorskiego sytuacja wygląda bardzo podobnie. Do Internetu dostępu nie mają ci z Pomorza, którzy jednocześnie twierdzą, że nie jest on im do niczego potrzebny. Sytuacja ta oznaczająca bierność umacnia jedynie istniejące podziały na grupy na stałe podłączonych i autowyluczonych. To z kolei przekłada się na rozwarstwienie w dostępie do usług i treści dostępnych jedynie lub głównie online, takich jak oferty pracy, edukacji etc.

Zestawienie zamieszczone w tabeli 3¹⁷ pozwala wyodrębnić najczęstsze powody niekorzystania z Internetu zarówno w skali ogólnopolskiej, jak i województwa pomorskiego. Jak można dostrzec, na przestrzeni 12 lat znacząco spadło wykluczenie z powodu zaporowych cen lub braku sprzętu, z 64% w 2003 roku do 20% w skali kraju. Podobny wynik odnotowano w skali województwa pomorskiego (70% i 22%). Z kolei niepokojąco wzrosła ilość deklaracji autowyluczenia ze względu na brak motywacji. O ile w 2003 roku w skali ogólnopolskiej zaledwie 7%, a zaledwie 3% w skali województwa pomorskiego twierdziło, że Internet nie jest im potrzebny, o tyle w roku 2015 deklaracji tych było w kraju 46%, a w województwie aż 62%.

Tabela 3. Powody braku Internetu w Polsce i województwie pomorskim na przestrzeni 12 lat

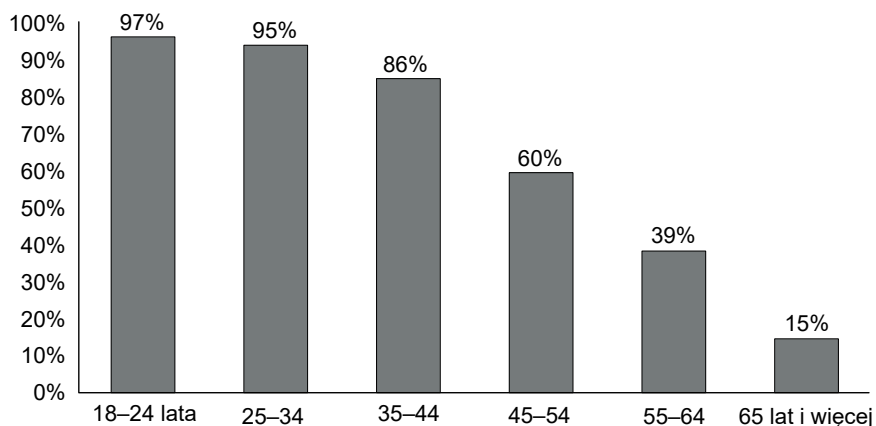
		Dlaczego gospodarstwo domowe nie ma dostępu do Internetu?										Liczebność
		Internet nie jest potrzebny	zbyt duże koszty dostępu	brak odpowiedniego sprzętu	brak odpowiednich umiejętności korzystania	wystarczające możliwości korzystania z Internetu gdzie indziej	Internet może być szkodliwy, np. może demoralizować dzieci, zabierać czas	zamierzamy założyć dostęp w tym roku	Internet nie ma nic ciekawego do zaoferowania	względy prywatności lub bezpieczeństwa	inny powód	
województwo pomorskie	2003	7%	64%	16%	0%	16%	16%	0%	7%	2%	11%	46
	2005	20%	44%	34%	7%	20%	6%	18%	6%	2%	8%	52
	2007	41%	43%	40%	19%	9%	5%	2%	1%	2%	5%	164
	2009	48%	31%	36%	25%	6%	2%	3%	1%	2%	7%	285
	2011	47%	28%	36%	25%	7%	0%	1%	0%	1%	5%	220
	2013	48%	22%	44%	30%	7%	2%	1%	2%	1%	4%	195
	2015	46%	20%	38%	47%	6%	1%	1%	2%	0%	8%	163
Polska	2003	3%	70%	19%	0%	14%	12%	0%	3%	2%	13%	558
	2005	20%	56%	23%	4%	14%	10%	10%	3%	4%	11%	792
	2007	47%	33%	42%	19%	5%	3%	5%	1%	1%	8%	2860
	2009	48%	29%	35%	27%	5%	2%	4%	1%	2%	7%	4686
	2011	53%	27%	37%	31%	5%	1%	2%	1%	1%	5%	4011
	2013	58%	21%	31%	27%	3%	1%	2%	2%	1%	4%	3447
	2015	62%	22%	27%	36%	3%	1%	1%	1%	1%	4%	3019

Źródło: C. Obracht-Prondzyński, K. Stachura, M. Jankowska, A. Kalinowska, U. Przydatek, A. Morozon, K. Smolińska, *Warunki i jakość życia...*, *ibidem*, s. 276.

Brak motywacji można także interpretować jako osobistą negatywną ocenę posiadanych kompetencji cyfrowych, wynikającą z braku doświadczenia używania Internetu czy stosownej edukacji w tym zakresie. Wielu spośród przypadkowych internautów (wykorzystanie Internetu do 3 godzin w tygodniu) czuje się dziś zagubionych w cyfrowym świecie. Doświadczają oni chaosu informacyjnego oraz własnej niemocy wobec szybko napływających multimedialnych treści.

¹⁷ C. Obracht-Prondzyński, K. Stachura, M. Jankowska, A. Kalinowska, U. Przydatek, A. Morozon, K. Smolińska, *op. cit.*, s. 276.

Do grupy najbardziej dotkniętej problemem wykluczenia i autowykluczenia w Polsce należą seniorzy, tj. ludność w wieku 65+. Jak wynika z danych zamieszczonych na rycinie 4, różnica pomiędzy najbardziej zdigitalizowanymi grupami wiekowymi (przedział 18–44 lata) a grupą wykluczoną wynosi 82 punkty procentowe¹⁸.

Rycina 4. Odsetek internautów w Polsce według podziału ze względu na wiek

Źródło: CBOS, *Internauci 2015*.

Zjawisko to ma kilka przyczyn. Po pierwsze, obecna grupa 65+ większość czynnego zawodowo życia spędziła korzystając z technologii analogowych i mediów tradycyjnych, takich jak prasa, radio czy telewizja, z których nadal nawykowo chętnie korzysta. Po drugie, sposób komunikacji w Internecie, a szczególnie szybkość, wielokanałowość i zasięg dostępnych treści u wielu seniorów wzbudza lęk i poczucie bezradności. Nie wychowani w cyfrowej rzeczywistości, nie potrafią właściwie selekcjonować, wybierać czy poszukiwać informacji. A związane z tym poczucie braku kompetencji powoduje frustrację, którą najłatwiej rozładować poprzez unikanie stresogenego czynnika. Ponadto należy też zwrócić uwagę na brak umiejętności w zakresie obsługi komputera czy innej technologii umożliwiającej łączność z Internetem, która także wynika z doświadczenia życia w analogowym świecie.

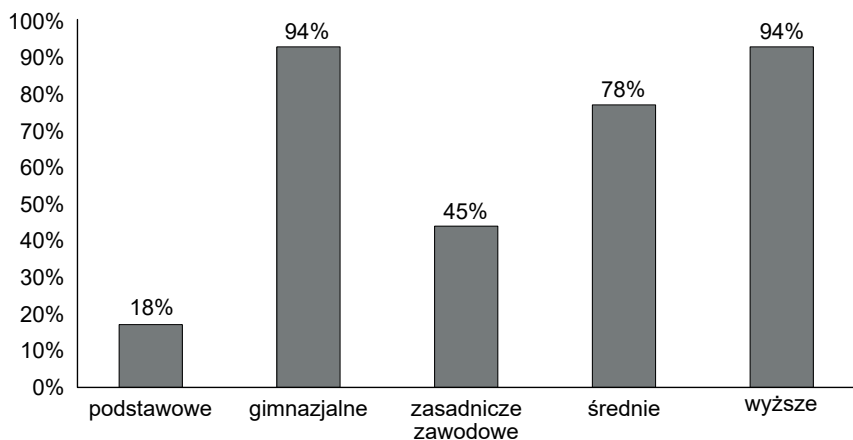
Co prawda, w Polsce jest dostępnych coraz więcej podręczników, kursów etc. adresowanych do grup o najniższym stopniu z informatyzowania, tj. 55+, jednak motywację do ich wykorzystania okazują nieliczni. Często jest ona stymulowana koniecznością, a jednocześnie chęcią pozostawania w kontakcie z dziećmi i wnukami, które na przykład mieszkają za granicą. Wciąż jednak zjawisko to dotyczy głównie seniorów w wielkich miastach.

Kolejnym czynnikiem negatywnie wpływającym na motywację dotyczącą używania Internetu niezależnym od stopnia rozwoju infrastruktury technologicznej jest wykształcenie. W przypadku osób deklarujących wykształcenie wyższe odsetek internautów wynosi 94%, natomiast w grupie osób o wykształceniu podstawowym jedynie 18

¹⁸ A. Stawicka, *op. cit.*, s. 8.

(por. ryc. 5). Rezultat ten można interpretować jako wskazówkę do rozwoju kształcenia informatycznego nie tylko w szkołach, lecz także w placówkach edukacji ustawicznej, samorządowych biurach pośrednictwa pracy, gminnych ośrodkach kultury etc. Obecnie autowykluczenie cyfrowe oznacza bowiem automatycznie ograniczenie w dostępie do rynku pracy czy edukacji w tym kursów podnoszących kwalifikacje.

Szansę na powodzenie tego typu działań sugeruje bardzo wysoki odsetek internautów wśród gimnazjalistów – 94%. Grupa ta objęta jest obowiązkowym kształceniem informatycznym, co ma pozytywny wpływ na ich wysokie kompetencje cyfrowe i łatwość oraz pewną „naturalność” używania Internetu. Ponadto w sytuacji niekorzystnego wpływu środowiska (zamieszkanie w regionie o utrudnionym dostępie do infrastruktury światłowodowej) edukacja może mieć korzystny wpływ na aktywne poszukiwanie dostępu do Internetu i motywowanie otoczenia do podejmowania aktywności cyfrowej.

Rycina 5. Zróżnicowanie odsetka internautów ze względu na wykształcenie
Źródło: CBOS, *Internauci 2015*.

W przypadku województwa pomorskiego sytuacja przedstawia się analogicznie. Do najbardziej wykluczonej grupy należą osoby powyżej 45 roku życia. Jak alarmują autorzy raportu *Warunki i jakość życia w województwie pomorskim*, pomiędzy grupami najmłodszych użytkowników w wieku 24–34 lata a najstarszymi 60+ istnieje cyfrowa przepaść. W roku 2015 stałe korzystanie z Internetu deklarowało 99% młodzieży w wieku do 24 lat, 94% nieco starszych w wieku 25–34 lata, dalej w wieku 35–44 już 87%, a w wieku 45–59 – 70%. Liczby te znacznie zmniejszają się w grupie 60–64 – 53%, w grupie zaś seniorów, tj. 65+, jest to 34%¹⁹. Fakt ten i tak sytuuje województwo pomorskie w czołówce pod względem ucyfrowienia najstarszych grup wiekowych. Podobna analogia zachodzi w przypadku kryterium wykształcenia.

¹⁹ C. Obracht-Prondzyński, K. Stachura, M. Jankowska, A. Kalinowska, U. Przydatek, A. Morodzon, K. Smolińska, *op. cit.*, s. 199.

Podsumowanie

Na podstawie poczynionych rozważań dotyczących problemu wykluczenia i autowykluczenia cyfrowego w Polsce i województwie pomorskim można dostrzec, że nabywanie kompetencji cyfrowych przez społeczeństwo jest dziś koniecznością. Wynika to z faktu, że Unia Europejska, której jesteśmy członkiem, stawia dziś mocno na dwie kwestie, są to: rozwój jednolitego rynku cyfrowego, lecz także rezygnację z zasady wyrównywania szans za wszelką cenę. Oznacza to, że możliwości rozwoju dla krajów członkowskich pozostaną te same, lecz różna będzie ich faktyczna ścieżka, a tym samym i jakość uczestnictwa we wspólnocie.

Jednolity rynek usług cyfrowych to realna szansa dla Polski na rozwój ekonomiczny i społeczny, gdyż oznacza on znacznie większe możliwości w zakresie handlu, edukacji czy turystyki, a także wymiany informacji i treści kultury. Aby jednak Polska mogła z tej szansy skorzystać, potrzebny jest zintegrowany plan działań obejmujący wszystkie szczeble państwa od organów administracji centralnej, po gminne ośrodki kultury. Jak bowiem wynika z raportu DESI, nasz kraj ma wciąż wiele do zrobienia w kwestii cyfryzacji. Ponadto, jak pokazują sami obywatele aktywnie zgłaszający brak dostępu do Internetu w swoich miejscach zamieszkania, dotychczas realizowane działania są niewystarczające.

Działania, jakie są konieczne do tego, aby metafora „dwóch prędkości” nie obowiązywała naszego kraju zarówno pod względem rozwoju gospodarczego, jak i jakości łączy internetowych powinny, jak starano się wykazać w tym tekście, obejmować zarówno inwestycje w infrastrukturę światłowodową, jak i edukację. Potrzebne są zatem niezbędne regulacje prawne zobowiązujące dostawców Internetu do świadczenia usług na rzecz mieszkańców małych miejscowości. Ponadto konieczne jest przeciwdziałanie cyfrowemu autowykluczeniu w grupach charakteryzujących się najniższym wykształceniem i najstarszym wiekiem. Warto jednak zwrócić uwagę na czynniki psychologiczne blokujące dostęp do cyfrowego świata, takie jak: poczucie niskiej kompetencji i lęk przed doświadczeniem porażki. Dlatego też oferowane możliwości edukacyjne, na przykład kursy, podręczniki etc., powinny być dostosowane do poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji grup docelowych. Używanie zbyt trudnego języka lub też proponowanie zajęć o zbyt trudnym profilu odniesie przeciwny do zamierzonego skutek.

Przyszłość Polski i województwa pomorskiego zależy dziś od postępu w zakresie cyfryzacji. Oznacza to, że dostęp do światłowodowej cyfrostrady jest nie tyle dobrem publicznym, ile cywilizacyjną koniecznością. Oby udało się nam nią jechać i to z pierwszą, nie zaś drugą prędkością.

Bibliografia

Czapiński J. (opr.), *Warunki i jakość życia w województwie opolskim w kontekście sytuacji społeczno-gospodarczej regionu na tle innych województw i danych ogólnopolskich*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Warszawa 2013, <https://www.efs.2007-2013>.

- gov.pl/AnalizyRaportyPodsumowania/baza_projektow_badawczych_efs/Documents/warunki_jakosc_zycia_woj_opolskie.pdf (dostęp: 15.05.2017).
- <http://www.echodnia.eu/swietokrzyskie/wiadomosci/region/art/8124856,szybki-internet-w-swietokrzykiem-dla-mieszkancow-i-firm,id,t.html> (dostęp: 15.05.2017).
- <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi> (dostęp: 15.05.2017).
- http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-4919_pl.htm (dostęp: 15.05.2017).
- <http://www.forbes.pl/europa-dwoch-predkosci-wedlug-przedsiębiorcow-kto-zyska-a-kto-straci-,artykuly,212455,1,1.html> (dostęp: 15.05.2017).
- <http://www.uke.gov.pl/mapa/#> (dostęp: 15.05.2017).
- http://www.uke.gov.pl/mapa/?lang_id=1&map_tab=1&teryt=22 (dostęp: 15.05.2017).
- http://www.uke.gov.pl/mapa/?lang_id=1&map_tab=1&teryt=22 (dostęp: 15.05.2017).
- Obracht-Prondzyński C., Stachura K., Jankowska M., Kalinowska A., Przydatek U., Morodzon A., Smolińska K., *Warunki i jakość życia w województwie pomorskim, Raport z badań 2000–2015*, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk 2016, <http://pomorskiewunii.pomorskie.eu/documents/512265/1388447/Warunki+i+jako%C5%9B%C4%87+%C5%BCy-cia+w+wojew%C3%B3dztwie+pomorskim/3ef403cc-3dff-4b1e-92c4-72968fd09d22> (dostęp: 15.05.2017).
- Panek T., Czapiński J., *Wykluczenie społeczne [w:] Diagnoza społeczna 2013: Warunki i jakość życia Polaków*, red. Czapiński, T. Panek, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej i Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013, http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/DS2013/Raport_glowny_Diagnoza_Spoleczna_2013.pdf (dostęp: 15.05.2017).
- Sprawozdanie z postępów Europy w zakresie cyfryzacji za 2017 r. (EDPR), profil krajowy Polski*, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/poland> (dostęp: 15.05.2017).
- Stawicka A., *Wykluczenie cyfrowe w Polsce*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2015, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/133/plik/ot-637_internet.pdf (dostęp: 15.05.2017).